

KICHIK SANOAT ZONALARIDA INVESTITSION FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH YO‘NALISHLARI

Esanaliev Otabek Yusupjonovich
Assistent, «Menejment» kafedrası
Namangan davlat texnika universiteti
esanalievotabek2508@gmail.com
+998934970711

Annotatsiya. Ushbu maqolada kichik sanoat zonalarida investitsion faoliyatini rivojlantirish yo‘nalishlari va mamlakatimizda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb etishda kichik sanoat zonalarining roli hamda hududiy investitsion muhitni takomillashtirish orqali kichik sanoat zonalaridagi ishlab chiqarishni modernizatsiyalashtirish nazariy va xuquqiy asoslari keltirib o‘tilgan bo‘lib, mazkur mavzu yuzasidan xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy tadqiqot ishlaridan fikr-mulohazalar keltirilgan. Shuningdek, maqolada kichik sanoat zonalarining investitsion faoliyatini yaxshilashda istiqbolli taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan va shakllantirilgan.

Kalit so‘zlar: Maxsus iqtisodiy zonalar, kichik sanoat zonalar, investitsiya, investitsiya muhiti, investitsion faoliyati, innovatsiya, investitsion jozibadorlik, retsipient, donor, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiya.

KIRISH

Bugungi kunda iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va hududiy rivojlanishni ta‘minlashda kichik sanoat zonalar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada, investitsion faollikni rag‘batlantirishning qulay mexanizmlaridan biri – sanoat zonalarini tashkil etish va ularni rivojlantirish hisoblanadi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) Savdo va rivojlanish bo‘yicha Konferensiyasi (United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD) ma‘lumotlariga ko‘ra, dunyoda 5400 dan ortiq yirik va kichik turdagi sanoat zonalar faoliyat olib bormoqda. Ayni vaqtda, jahon iqtisodiyotida munosib o‘rin egallagan konglomeratlar va yirik ishlab chiqaruvchilar ham sanoat zonalar faoliyatini rivojlantirishga intilishadi. Masalan, yirik sanoat vakillari hisoblangan Sembcorp Industries, Ascendas-Singbridge (Singapur) va Mitsubishi, Sojitz va Sumitomo (Yaponiya) kabi yirik ishlab chiqaruvchilar sanoat zonalariga investitsiya kiritish orqali o‘z moliyaviy resurslaridan oqilona foydalanishadi [1]. O‘zbekiston Respublikasida kichik sanoat zonalar faoliyatini tashkil etish va ularda investitsion faollikni oshirish bo‘yicha qator davlat dasturlari va normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilgan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 25 oktabrdagi «Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalar faoliyati samaradorligini oshirish borasidagi qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PQ-3356-son [2], 2019 yil 21 iyundagi «Kichik sanoat zonalar faoliyatini muvofiqlashtirish va boshqarishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4363 son [3], 2019 yil 14 martdagi «Kooperatsiyalarni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4239 son [4], 2018 yil 2 iyuldagi «Namangan viloyatida kichik sanoat zonalarini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-3826-sonli Qarorlari [5], Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 9 martdagi «Kichik sanoat zonalar to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida»gi 134-son qarori [6], shuningdek,

mazkur sohaga tegishli boshqa me'yoriy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga mazkur maqola tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi. Shunga qaramay, ushbu zonalarda investitsiyalar oqimini barqaror ushlab turishi, investorlar uchun qulay infratuzilmaviy va huquqiy muhitni shakllantirishda ayrim tizimli muammolar mavjud. Dunyo iqtisodiyoti amaliyotining ko'rsatishicha, investitsiyalar investitsiya, xorijiy va raqamli iqtisodiyot iqtisodiy taraqqiyotining muhim omili sifatida e'tirof etilmoqda. Chunonchi, “chet ellik investorlarning hukumat kafolatlarisiz, tavakkalchilik sharoitlarida o'z mablag'lari yoki qarz mablag'lari hisobidan amalga oshiriluvchi investitsiyalari”⁴¹ to'g'ridan-to'g'ri chet el investitsiyalarini ifoda etib, ushbu investitsiyalar iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, mamlakat va uning hududlarini ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, mahsulot sifatini oshirish va uning raqobatbardoshligini ta'minlash, jahon bozoriga chiqish, intensiv rivojlanishni yo'lga qo'yishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu borada kichik sanoat zonalarining tashkil etilishi va faoliyati taraqqiyotini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ana shuni hisobga olgan holda “Kelgusida erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalarini zarur infratuzilmalar bilan ta'minlash uchun 1,8 trillion so'm yo'naltiriladi”.⁴² Shu bois ushbu maqolada kichik sanoat zonalarida investitsion faoliyatni rivojlantirishning nazariy asoslari, amaldagi holati va takomillashtirish yo'nalishlari tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Kichik sanoat zonalar iqtisodiyotni hududiy diversifikatsiya qilish, bandlikni oshirish, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash hamda investitsion faoliyatni rag'batlantirishda muhim vosita hisoblanadi. To'xtayev A.X. (2021) KSZlarning iqtisodiy samaradorligini o'rganar ekan, zonalarda yaratilgan yangi ishlab chiqarish subyektlari va ularning hududiy o'sishga ta'sirini alohida ta'kidlaydi [7].

Karimov B. (2022) kichik biznesning investitsion salohiyatini yoritishda soliq imtiyozlari va yer ajratish tizimidagi soddalashtirishlarning ijobiy ta'sirini ko'rsatadi [8].

UNIDO (2020) va OECD (2021) xalqaro tashkilotlari sanoat zonalarining muvaffaqiyatli ishlashi uchun infratuzilma, innovatsiya va davlat-xususiy sheriklikning o'rni haqida muhim tavsiyalar bergan [9].

ECD (2021) hisobotida kichik va o'rta biznes subyektlarining global tarmoqlarga integratsiyalashuvi, raqamli infratuzilma va raqobatbardosh muhit yaratish orqali investitsion faollikni oshirish yo'nalishlari yoritilgan [10].

Porter M. (1998) tomonidan ilgari surilgan “klaster nazariyasi”da ishlab chiqaruvchilarning hududiy joylashuvi, ularning o'zaro hamkorligi va infratuzilmaviy yaqinligi sanoatning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi qayd etilgan [11].

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlar asarlarida asosan kichik biznesni tashkil etish, rivojlantirish va ularni davlat tomonidan kullab-kuvvatlash masalalari tadqiq etilgan. Jumladan, A.V.Vaxobov, T.S.Malikov, Sh.Bayeve, S.S.G'ulomov, G.K.Yaxshiboyev va boshkalarining ishlari kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish,

⁴¹ Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida: O'zbekiston Respublikasining 2019 yil 25 dekabr O'RQ-598-son Qonuni. 3-modda, 15- xatboshi. Lex.uz/docs/4664142

⁴² <https://president.uz/uz/lists/view/4057>.

rivojlantirish va moliyalashtirishga bagishlangan. Biroq, xozirgi vaqtda kichik sanoat zonalariga taalluili ilmiy monografiya va darsliklar deyarli mavjud bulmay, bu borada e'lon kilingan makolalar ommabop tavsifga ega.

Metodologiya

Tadqiqotda tizimli yondashuv, taqqoslash, statistik tahlil, induktiv va deduktiv tahlil metodlaridan foydalanildi. Asosiy ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi, Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi, shuningdek, kichik sanoat zonolari to'g'risidagi Prezident qarorlaridan olindi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar – UNIDO, OECD, Jahon banki va ADB tomonidan e'lon qilingan tahliliy ma'lumotlardan ham foydalanildi. Tahlil jarayonida kichik sanoat zonolari bo'yicha mavjud holat, muammolar va istiqbollar o'rganildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Kichik sanoat zonalarida investitsion jozibadorlikni oshirish orqali investitsion faollikni ta'minlashda kichik sanoat zonolari faoliyatini boshqaruv tizimi ham samarali ta'sir ko'rsatadi [12]. Kichik sanoat zonolari ma'muriy boshqaruv tuzilmasi xorijiy va mahalliy investorlar uchun qator muammolarni keltirib chiqaradi. Bu borada, kichik sanoat zonalar direksiyasi potensial investorlar uchun yer, bino va inshootlarni berish huquqiga to'laonli egalik qila olmaydi. Ushbu masalalarda kichik sanoat zonalar Ma'muriy Kengashlari hisoblangan mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan tegishli qarorlarning chiqarilishi talab etiladi. Mamlakatimizda kichik sanoat zonalarining ma'muriy boshqaruv tuzilmasi quyidagi tuzilmaviy tarkibga ega [13]. Kichik sanoat zonolari hududlariga tadbirkorlik sub'ektlari loyihalarini ma'muriy kengash qarorlari asosida joylashtiriladi. Quyidagilar investitsiya loyihalarini kichik sanoat zonolari hududida joylashtirishning asosiy mezonlari hisoblanadi [14]:

- Ma'muriy kengash tomonidan belgilanadigan tarmoq xususiyatiga muvofiq sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishni tashkil etish;
- yangi ish o'rinlarini tashkil qilish
- pul bilan ifodalanadigan qiymatga ega bo'lgan investitsiyalarni qonun hujjatlariga zid bo'lmagan shakllarda kiritish [15];
- muqobil va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini qo'llagan holda, zamonaviy energiya tejovchi tizimlar va texnologiyalarni joriy etish asosida import o'rnini bosadigan va (yoki) eksportga yo'naltirilgan tayyor mahsulotlar turlari, materiallar hamda butlovchi buyumlarni ishlab chiqarish bo'yicha investitsiya loyihalarini amalga oshirish [16].

Mamlakatimizda kichik sanoat zonalarini tashkil etish va faoliyat samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan qator chora-tadbirlar ta'sirida, yurtimizda kichik sanoat zonalarining umumiy soni va ularda amalga oshirilayotgan loyihalar soni keskin ortgan

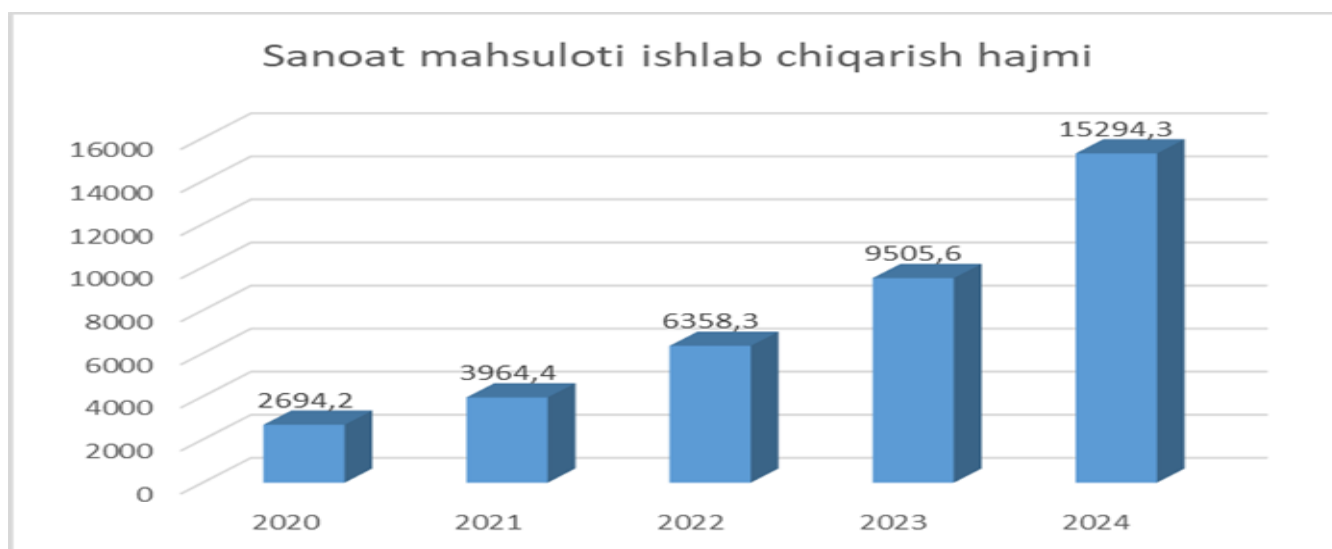
O'zbekiston Respublikasida 2025 yil 1-yanvar holatiga ko'ra jami 2,8 ming gektar foydali yer maydonida 416 ta sanoat zonolari tashkil etilgan. Ularning tarkibida 3331 ta korxonalar faoliyati ko'rsatmoqda. Ushbu sanoat zonalarida qiymati 14,9 trln so'mlik 2 921 ta loyihalar ishga tushirilib, 86 mingdan ortiq yangi ish o'rinlari yaratilgan. Ma'lumot uchun, Respublika sanoat zonolari Qoraqalpog'iston Respublikasida 16 ta, Andijon viloyatida 20 ta, Buxoro viloyatida 32 ta, Jizzax

viloyatida 24 ta, Qashqadaryo viloyatida 32 ta, Navoiy viloyatida 13 ta, Namangan viloyatida 42 ta, Samarqand viloyatida 39 ta, Sirdaryo viloyatida 15 ta, Surxondaryo viloyatida 41 ta, Toshkent viloyatida 47 ta, Farg'ona viloyatida 64 ta, Xorazm viloyatida 23 ta hamda Toshkent shahrida 8 ta KSZlar tashkil etilgan. Kichik sanoat zonalarida qiymati 16,5 trln so'mlik 1 647 ta loyihalar amalga oshirilmoqda, kelgusida mazkur loyihalarni to'la-quvvatda ishga tushirish natijasida 38,1 mingta yangi ish o'rinlari yaratish rejalashtirilgan. 2025-yil 1-yanvar holatiga kichik sanoat zonalar tarkibiga kiruvchi korxonalar tomonidan sanoat mahsuloti ishlab chiqarish hajmi 15 294,3 mlrd so'mlik bo'lib, bu ko'rsatkich o'tgan yilning shu davriga nisbatan 160,8 foizni tashkil qildi.

2023-yilning yanvar-dekabr oylarida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi kichik sanoat zonalarida 9 505,6 mlrd so'm bo'lib, bu ko'rsatkich o'tgan yilning shu davriga nisbatan 149,5 foizni tashkil qilib 49,5 foizga o'sishga erishilgan.

2022-yilning yanvar-dekabr oylarida MIZ, KSZ, texnopark va klasterlar tarkibiga kiruvchi korxonalar tomonidan sanoat mahsuloti ishlab chiqarish hajmi Sanoat mahsuloti ishlab chiqarish hajmi jami – 62 716,8 mlrd. so'mni tashkil qildi, shundan: MIZda – 27 252,1 mlrd. so'mni, KSZda – 6 358,3 mlrd. so'mni, texnopark – 427,2 mlrd. so'mni va klasterlarda – 28 679,2 mlrd. so'mni tashkil qildi. [15]

Kichik sanoat zonalar tarkibiga kiruvchi korxonalar tomonidan sanoat mahsuloti ishlab chiqarish hajmi (2020-2024- yillar kesimida, mlrd so'mda)

1-rasm. Muallif tomonidan O'zbekiston respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida tayyorlangan

Hududiy tafovutlar sezilarli darajada: ba'zi viloyatlarda zonalar 80% dan ortiq band bo'lsa, ayrim joylarda bu ko'rsatkich 30–40% atrofida. Xalqaro tajriba asosida tahlil qilinganda, sanoat zonalar faoliyatini yaxshilash uchun davlat tomonidan yer va infratuzilmaning tayyorlab berilishi, raqamli platformalarning joriy etilishi, biznesga xizmat ko'rsatish markazlari va logistik infratuzilmalarning mavjudligi muhim omil hisoblanadi.

Investitsion faoliyatni rivojlantirishda kichik sanoat zonalar muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat ishlab chiqarish kuchlarini mahalliyashtirish, balki bandlikni

oshirish, import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish, eksport hajmini kengaytirishga ham xizmat qiladi.

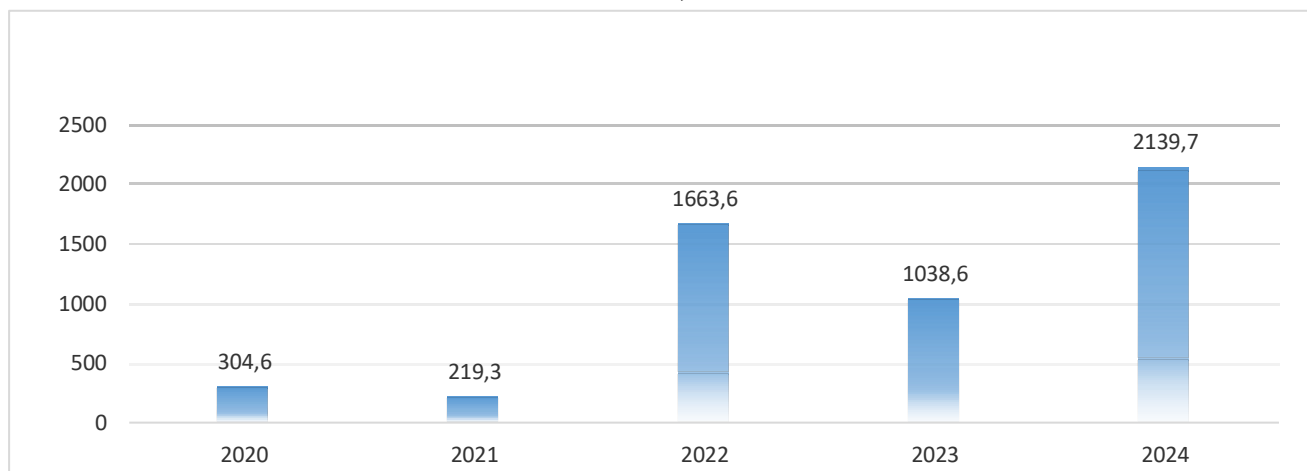
Shu bilan birga, rivojlangan davlatlar (Turkiya, Polsha, Janubiy Koreya) tajribasi shuni ko‘rsatadiki, kichik sanoat zonalarini muvaffaqiyatli ishlashi uchun quyidagi shartlar muhim:

- “Bir darcha” tamoyili asosida tezkor xizmatlar ko‘rsatuvchi ma‘muriy boshqaruv;
- Soliq va bojxona imtiyozlari;
- Davlat-xususiy sheriklik asosidagi infratuzilmani rivojlantirish.

O‘zbekiston Respublikasida Kichik sanoat zonalarini tarkibidagi korxonalar tomonidan moliyalashtirishning barcha manbalari hisobidan asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi 2020 yilda 304,6 mlrd. so‘m, 2021 yilda 219,3 mlrd. so‘m, 2022 yilda 1663,6 mlrd. so‘m, 2023 yilda 1038,6 mlrd. so‘m, 2024 yilning yanvar dekabr oylarida 2139,7 mlrd so‘mni tashkil etgan.

2025 yil 1-choragida esa Kichik sanoat zonalarini tarkibidagi korxonalar tomonidan moliyalashtirishning barcha manbalari hisobidan asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi 288,8 mlrd. so‘mni tashkil etdi.

Kichik sanoat zonalarini tarkibiga kiruvchi korxonalar tomonidan moliyalashtirishning barcha manbalari hisobidan asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi (2020-2024-yillar kesimida, mlrd so‘mda)

1-rasm. Muallif tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ma‘lumotlari asosida tayyorlangan

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimiz mintaqalarining iqtisodiy va investitsion, shu jumladan, ishlab chiqarish va resurs salohiyatidan keng ko‘lamda va unumli foydalanishni ta‘minlash, transport, muhandislik kommunikatsiya infratuzilmani rivojlantirish, hamda ishlab ijtimoiy chiqarish jarayonlariga ilg‘or texnologiyalarning tatbiq etilishini jadallashtirish, aholi bandligini ta‘minlash, ularning daromadlarini oshirish, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish, mineral-xom ashyo resurslarini qayta ishlash, yangi zamonaviy quvvatlarni barpo etishda kichik sanoat zonalarini tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kichik sanoat zonalarini iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri bo'lsa-da, ularning salohiyatidan to'liq foydalanilmayapti. Infratuzilma yetishmovchiligi, yer ajratishdagi to'siqlar va moliyalashtirish muammolari asosiy cheklovchi omillar hisoblanadi.

Ushbu holatlarni bartaraf etish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Kichik sanoat zonalarining infratuzilmasini davlat-xususiy sheriklik asosida rivojlantirish;
2. Yer ajratish va hujjatlashtirish jarayonlarini to'liq raqamlashtirish;
3. Investorlarga soliq va bojxona imtiyozlarini hududiy tenglik asosida taqdim etish;
4. Biznes-inkubatorlar va konsalting xizmatlarini har bir zonada yo'lga qo'yish;
5. Hududiy klaster yondashuvini joriy qilish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilar o'rtasida kooperatsiyani rivojlantirish.

Kichik sanoat zonalarida investitsion faollikni oshirish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. **Infratuzilmani rivojlantirish:** Elektr tarmoqlari, gaz, suv va transport infratuzilmasini zamonaviylashtirish.
2. **Ruxsat berish jarayonlarini soddalashtirish:** "Bir darcha" markazlarini kengaytirish.
3. **Marketing va savdo infratuzilmasi:** Mahalliy ishlab chiqaruvchilar mahsulotlarini targ'ib qilish va eksportga chiqarishni qo'llab-quvvatlash.
4. **Kadrlar tayyorlash:** Texnik kasb-hunar maktablari bilan hamkorlikni kengaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. United Nations Conference on Trade and Development. World Investment Report 2019. – UNCTAD/WIR/2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 25 oktabrdagi PQ-3356-son Qarori. "Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarini faoliyati samaradorligini oshirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida".
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 21 iyundagi PQ-4363-son Qarori. "Kichik sanoat zonalarini faoliyatini muvofiqlashtirish va boshqarishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 14 martdagi PQ-4239-son Qarori. "Kooperatsiyalarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida".
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 2 iyuldagi PQ-3826-son Qarori. "Namangan viloyatida kichik sanoat zonalarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida".
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 9 martdagi 134-son Qarori. "Kichik sanoat zonalarini to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida".
7. To'xtayev A. X. Hududiy sanoat zonalarini va ularning iqtisodiy samaradorligi. – Toshkent: TDIU, 2021.

8. Karimov B. Investitsion muhitni rivojlantirishda kichik biznesning oʻrni // Iqtisodiyot va innovatsiya. – 2022. – № 3.
9. United Nations Industrial Development Organization. Industrial Development Report 2020. – UNIDO, 2020.
10. OECD. Enhancing the Contributions of SMEs in a Global and Digitalised Economy. – OECD Publishing, 2021.
11. Porter M. Clusters and the New Economics of Competition // Harvard Business Review. – 1998.
12. Kenjaev I. In Allocating Financial Resources of Insurers Increasing the Role of Accumulative Life Insurance Ways // Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry. – 2021. – Vol. 12, No. 7.
13. Kenjaev I. Sugʻurta tashkilotining investitsiya faoliyatini samaradorligini baholashning sifat koʻrsatkichlari // Iqtisodiyot va taʼlim. – 2023. – T. 24, № 3. – B. 415–422.
14. Aliqulov M. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini rivojlantirishda xorij tajribasi (Rossiya Federatsiyasi misolida) // Scienceweb academic papers collection. – 2020.
15. Mehmonali A. va boshqalar. Real sektori korxonalarini modernizatsiyalashni moliyalashtirishni takomillashtirish yoʻllari // Innovations in Technology and Science Education. – 2023. – T. 2, № 9. – B. 906–918.